

ΤΑ ΤΑΦΙΚΑ ΕΘΙΜΑ ΣΤΗ ΝΕΟΛΙΘΙΚΗ ΚΥΠΡΟ

Η Κύπρος κατέχει ιδιαίτερη θέση μέσα στον ευρύτερο γεωγραφικό χώρο της Μεσογείου και της Εγγύς Ανατολής, μια και βρίσκεται στο σταυροδρόμι της Ανατολής και της Δύσης, δέκτης πολιτιστικών επιδράσεων αλλά και δημιουργός με ξεχωριστή αυτοτέλεια.

Είναι γεγονός ότι μέχρι πρόσφατα οι απόλυτες αντιλήψεις για τα όρια των γεωγραφικών περιοχών, όπως π.χ. για τα όρια του ελληνικού και του ανατολικού κύκλου, άφηναν την Κύπρο μετέωρη ανάμεσα στους δύο χωρίς να την εντάσσουμε σε κανένα. Όμως, με τις ολοένα αυξανόμενες ανακαλύψεις διαπιστώνουμε ότι η Κύπρος ανήκει πολιτιστικά και στους δύο κόσμους. Γι' αυτό είναι αναγκαίο να τη βλέπουμε κάτω απ' αυτό το πρίσμα, ώστε να μπορέσουμε να προσδιορίσουμε το βαθμό των αλληλεπιδράσεων και των ενδεχόμενων πολιτιστικών σχέσεων.

Λάια Ορφανίδη - Γεωργιάδη

Κέντρο Ερεύνης της Αρχαιότητος της Ακαδημίας Αθηνών

Οι πρώτες μαρτυρίες για υπάρξη του νεολιθικού πολιτισμού στο νησί δρέθκεν από τον Σουηδό Gjerstad στη Πέτρα του Λημνίτη. Στη συνέχεια ο Π. Δίκαιος ανέσκαψε σημαντικούς νεολιθικούς οικισμούς με κυριότερο τον οικισμό της Χοιροκοιτίας. Η Νεολιθική περίοδος, με βάση τη χρονολόγηση με τη μεθόδο του άνθρακα –14 ξέκινα στις αρχές της δημιουργίας¹ και τελειώνει ύψη στα 3000 π.Χ. Επειδή όμως η μεθόδος αυτή χρησιμοποιήθηκε πρόσφατα, μετά άηλ. από τη στρωματογραφική μελέτη των διαφόρων χώρων που ανασκάφηκαν, δεν μπορούμε να έχουμε πάντα αλάθιο και ακριβές χρονολογικό κριτήριο θασισμένο στη διασταύρωση των αποτελεσμάτων των δύο μεθόδων.

Οι πληροφορίες που έχουμε για τα ταφικά έθιμα της νεολιθικής Κύπρου –

προέρχονται από οκτώ θέσεις, που χρονολογικά έχουν αφετηρία τις αρχές της δημιουργίας και καλύπτουν τη Νεολιθική και τις αρχές της Χαλκολιθικής περιόδου. Προκειται για τη Χοιροκοιτία, τον Απόστολο Ανδρέα - Κάστρο, την Καλαβασσό - Τέντα και τη Καραβάδη, την Σωτήρα, την Ερήμη, την Καλαβασσό Β και τη Λέμπα.²

Στη μελέτη αυτή θα προσπαθήσουμε να παρουσιάσουμε με συντομία το υλικό που υπάρχει. Εξεινάσσας από το είδος των τάφων και τους νεκρούς και συνεχίζοντας με τον τρόπο ταφής τους και τα κτερίσματα.

Όπως προαναφέραμε το πρόβλημα της χρονολόγησης της νεολιθικής εποχής της Κύπρου δεν έχει λυθεί ακόμη και παρουσιάζει σημαντικά κενά. Ακολουθώντας τη χρονολόγηση που προτείνει ο Καραγιώργης, οι οικισμοί που προσαναφέρθηκαν ανή-

κουν: Στην ακραμεική ή Νεολιθική IA (5800-5250 π.Χ.) η Χοιροκοιτία, ο Απόστολος Ανδρέας - Κάστρος, η Καλαβασσός - Τέντα και ο Καραβάς, στη Νεολιθική II (3500-3000 π.Χ.) η Σωτήρα και στην πρώιμη Χαλκολιθική (3000-2500 π.Χ.) η Ερήμη, η Καλαβασσός Β και η Λέμπα (εικ. 1).

Είδη τάφων

Το πιο συνηθισμένο είδος τάφου είναι ο απλός λάκκος σε επιμήκες σχήμα και με ποικίλες διαστάσεις. Έτσι, στη Χοιροκοιτία οι λάκκοι έχουν μήκος κατά μέση όρο 0.80μ., πλάτος 0.50μ. και βάθος 0.20 / 0.40μ.. Στον Απόστολο Ανδρέα - Κάστρος οι διαστάσεις είναι αντίστοιχα 0.75 X 0.45 X 0.30/0.40μ.. Στη Σωτήρα 0.90 X 0.70 X 0.25μ.. Στην Ερήμη 1.00 X 0.53 X 0.25/0.30μ.. Στη Καλαβασσό Β και

2. Ερήμη. Χαλκολιθική περίοδος. Οικία IX με τάφο.

3. Νεολιθικές ταφές κάτω από το δάπεδο του θόλου S.97 της Χοιροκοιτίας. Ακραμεική περίοδος.

στην Ερήμη υπάρχουν επίσης και κυκλικοί λάκκοι με διάμετρο 1.00μ. στη Καλαβασσό, 1.20 μ. στην Ερήμη και βάθος 0.10μ. και 0.75 αντίστοιχα. Στη Χοιροκοιτία, στην Ερήμη (εικ. 2) και σε πέντε περιπτώσεις στην Καλαβασσό - Τέντα, οι λάκκοι αυτοί είναι οικανμένοι στο δάπεδο των θόλων δηλ. των σπιτών (εικ. 3). Αντίθετα, στη Σωτήρα βρίσκονται έξω από τα σπίτια και αποτελούν ένα σύνολο δώδεκα τάφων σε μια πλαγιά, στα όρια του οικισμού, που δινει την εντύπωση ότι εντάσσονται μέσα σ' ένα από τα οικοδομικά τετράγωνα. Ο Δίκαιος εξέλλουσε θεωρεί ότι υπάρχουν κι αλλα τέτοια ταφικά σύνολα σε άλλα σημεία του οικισμού. Δημιουργώντας έτσι μικρά νεκροταφεία. Όσο για τους λάκκους του Απόστολου

Ανδρέα - Κάστρος, της Καλαβασσό Β και των άλλων, η βιβλιογραφία δεν διευκρινίζει απολύτα τη θέση τους. Πάντως οι τάφοι βρίσκονται σίγουρα μέσα στον οικισμό αλλά σε ασαφή θέση σε σχέση με τα σπίτια.

Στην περιπτώση της Χοιροκοιτίας οι επάνω πλευρές ορισμένων τάφων είναι κτισμένες με λάσπη και βότσαλα. Άλλοι πάλι τάφοι καταλήγουν σε μια στενή «τάφρο» που περιτριγυρίζεται, με τη σεριά της, από βότσαλάκια και περιλαμβάνει ένα αώρο από βάθος συντόμως δοτράκια. Σε απόνιας περιπτώσεις υπάρχει επάνω στον τάφο ένα λιθοκτιστό θρανίο (βόλος ΙΑ της Χοιροκοιτίας) ή ένα θρανίο από αργυρόχωμα που σκεπάζει περισσότερους από ένα τάφους (βόλος XVII). Στις περιπτώσεις αυτές θριασκόμαστε

μπροστά σε σαφείς αποδείξεις σχετικά με καποια ειδική φροντίδα στην ταφική διαδικασία (εικ. 4).

Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι στις φάσεις II και III του οικισμού αυτού υπάρχει κάποια προτίμηση να θάβονται οι ενήλικες στο κέντρο των θόλων. Στην Καλαβασσό - Τέντα και στη Σωτήρα δεν υπάρχει ιδιαίτερη φροντίδα στην κατασκευή του τάφου. οι περισσότεροι τάφοι έχουν σκαρφεί μέσα στα στρώματα των απορριμμάτων του οικισμού. Το ίδιο παραπομένει και στην Ερήμη, με μόνη εξαίρεση έναν τάφο που οι πλευρές του είναι σκεπασμένες με πέτρες.

Οι νεκροί

Ο τρόπος απόθεσης των νεκρών στη

νεολιθική Κύπρο παρουσιάζει πολλές ομοιότητες με τις γύρω περιοχές. Η πλειοψηφία των νεκρών έχει λυγισμένα τα πόδια,³ άλλοτε περισσότερο κι άλλοτε λιγότερο, όμως τόσο ποικιλλεί ο βαθμός κάμψης ώστε στην Χοιροκοιτία να μπορούμε να κατατάξουμε τις ταφές ανάλογα με αυτόν. Η θέση των χεριών ποικιλλεί επίσης, ιδιαιτέρω στη Νεολιθική II και τη Χαλκολιθική, όπου ή είναι καταδύο λυγισμένη ή το ένα λυγισμένο και το άλλο τεντωμένο (Σωτήρα, Ερήμη). Όσο για το άκρο μέρος των χεριών δεν υπάρχουν πληροφορίες εκτός για τη Σωτήρα όπου παρατηρούμε χέρια στο πρόσωπο, κάτω από το κεφάλι, πάνω στον ώμο, κοντά στα γόνατα ή στραμμένα προς το χώμα. Οι νεκροί αποτίθενται συνήθως στο πλευρό (αριστερό ή δεξιό). Ισως θα έπρεπε να υπογραμμίσουμε εδώ μερικές σπάνιες περιπτώσεις απόθεσης στους μεγάλους θόλους της Χοιροκοιτίας, σε θέση ύπνου ή πριν. Σε δύο απ' αυτές μάλιστα⁴ τα σώματα εκτός του ότι είναι σε πριν θέση είναι και τελείως στρεβλωμένα, μοναδικό φαινόμενο στην Κύπρο αλλά και σ' όλον τον χώρο της Ανατολίας (εικ. 5.6).

Αυτό το στρέβλωμα των σωμάτων καθώς και η θέση των χεριών, που φαίνεται ότι ήταν δεμένα στην πλάτη, αποτελούν, κατά τον ανασκαφέα, ενδείξεις για την υπάρχη ανθρωποθυσίας. Το ίδιο ισχύει και για τις ταφές στους μικρούς θόλους όπου, πάντα κατά τον ανασκαφέα, ίσως είναι εγγείς για τη θυμελίωση.

Χαρακτηριστικές της νεολιθικής Κύπρου είναι επίσης και οι δύο ταφές ζώων (αιγοπροβάτων) στην Χοιροκοιτία. Η μία έχει γίνει κάτω από το κατώφλι ενός μικρού θόλου και ίσως συνδέεται με κάποια θύσια για θεμελίωση. Στην άλλη περίπτωση όμως το ζώο έχει ταφεί κοντά (όχι μέσα) σε ένα τάφο ενήλικα κι εδώ η ερμηνεία παραμένει σκοτεινή. Εάν πρόκειται για ζωική θυσία, του είδους που θα συναντήσουμε αργότερα στην εποχή του Χαλκού, θα πρέπει ίσως να αναφερθούμε εδώ και σε μια παράδοξη ταφή στον Καραβά, όπου το σώμα έχει τοποθετηθεί πάνω στα κέρατα ενός ελαφιού.

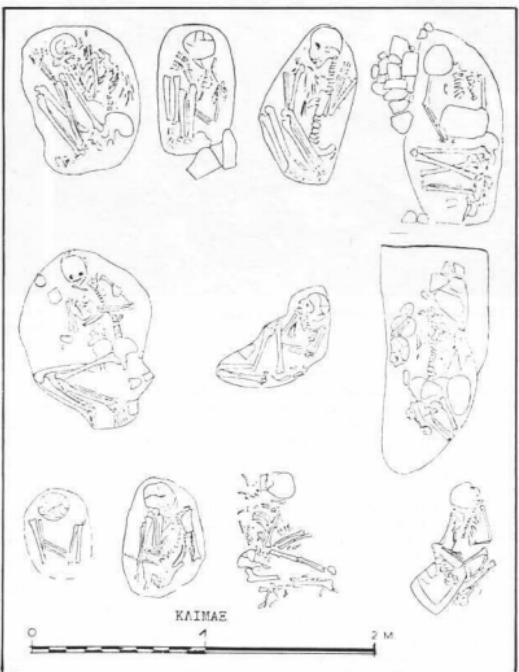
Οι νεκροί στην πλειοψηφία τους θάβονται ακέραιοι.⁵

Σ' ότι αφορά τον προσανατολισμό του κεφαλιού, οι πληροφορίες που υπάρχουν είναι ανεπαρκείς.⁶ Το ίδιο και για τον προσανατολισμό του προσώπου και του σώματος:

Ένα άλλο σημείο, στο οποίο ενδεχόμενα θα πρέπει να σταθούμε, είναι το ότι στην ακραιμένη Χοιροκοιτία ο αριθμός ταφών κατά θόλο εξαρτάται από τον χρόνο χρήσης του τελεύ-

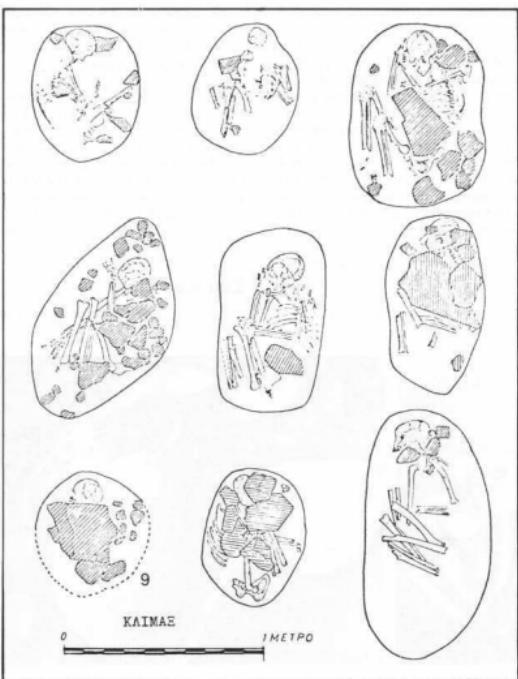
4. Χοιροκοιτία. Ακραιμένη περίοδος, Θόλος V, Θρανίο επάνω στο Δαπέδο IV.

5. Χοιροκοιτία: Θάσεις νεκρών

7. Χοιροκοιτία: Ακεραμεική περίοδος. Χαρακτηριστικός τρόπος ταφής.

6. Σωτήρα: Θέσεις νεκρών

ταιου. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι ο μεγαλύτερος αριθμός ταφών είναι 29 (θάλος XLVII) από τις οποίες 4 εννήλικων και 25 βρεφών. Παρατηρούμε ότι η θνητομότητα αυξάνεται των εννήλικων σημαντικά με τον καιρό, ενώ των θρεφών σχετικά λιγύτερο. Το ίδιο συμβαίνει και με τη θνητομότητα στους υπερκείμενους θόλους καθώς και στους θόλους των ανωτέρων στρωμάτων. Κατά τον Δίκαιο αυτή η αύξηση της θνητομότητας μπορεί να συσχετίζεται με την εγκατάλειψη του οικισμού.

Τρόποι ταφής

Στη νεολιθική Κύπρο οι νεκροί αποτίθενται πάντα μέσα στο χώμα και οι ταφές αυτές είναι πρωτογενείς. Μόνη εξαιρέση αποτελεί μια αμφιβόλη και πολύ αυξητήσιμη ταφή στη Σωτήρα (τάφος 9) όπου βρέθηκε μόνο το κρανίο και το δάχτυλο ενός τετράχρονου παιδιού. Φαίνεται πιθανή η άπωφ ή του Δίκαιου ότι η ταφή έγινε μετά την ξεφάνιση του υπόλοιπου σώματος.

Όλες οι νεολιθικές ταφές της Κύπρου είναι ατομικές. Οι μόνες εξαιρέσεις που παρατηρούνται αφορούν τις νεότερες φάσεις της Χοιροκοιτίας (II και III). Εκεί έχουμε μερικές διπλές ταφές (ενήλικας και παιδί ή δύο ενήλικες) ή ακόμη και τριπλές. Αξίζει να υπογραμμίσουμε εδώ ένα έθιμο που χαρακτηρίζει τις ταφές της Κύπρου ήδη από την ακεραμεική φάση. Πρόκειται για την τοποθέτηση μιας βαρειάς πέτρας στο κεφάλι του νεκρού (συχνά μιας μυλόπετρας) ή ακόμη πολλών μικρών λιθαριών διαφορετικών μεγεθών πάνω στο πτώμα, ανεξάρτητα από το φύλο του νεκρού. Στο Σωτήρα μάλιστα το έθιμο αυτό γενικεύεται και βρίσκουμε πέτρες ακόμη και κάτω από το κεφάλι, σαν προσκέφαλο. Είναι πιθανότα - κι εδώ βρίσκουμε πολλές αναλογίες από τη σύγχρονη εθνολογία - αυτά να αποτελούν ενδείξεις για νεκροφορία.

Μετά τον ενταφιασμό ο τάφος γεμίζεται με χώμα, πέτρες, στά ζώνων κλπ. Στην ακεραμεική Χοιροκοιτία συναντάται και η κατασκευή νέου δαπέδου από λάσπη που καλύπτει ολόκληρο τον τάφο εκτός από δύο περιπτώσεις όπου μένει έξω το κεφάλι (εικ. 7-13).

Τα κτερίσματα

Κατά την ακεραμεική περίοδο που εκπροσωπεύεται από την Χοιροκοιτία και τον Απόστολο Ανδρέα - Κάστρος, τα λίθινα αγγεία αποτελούν το πιο κοινό κτερίσμα. Στην πλειοψηφία τους είναι κύπελα. Προσφέρονται

8. Χοιροκοπία. Ακεραμεική περίοδος, Θόλος XVII, Τάφος II.

9. Χοιροκοπία. Ακεραμεική περίοδος, Θόλος XVII, τάφος III.

συχνότερα στις γυναικες παρά στους ἄνδρες και οι διαστάσεις τους ἔχουν κάποια σχέση με την ηλικία των νεκρών· π.χ. στα δρέφη προσφέρονται μικρά λίθινα κύτελα.
Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι τα περισσότερα από τα λίθινα αυτά αγγεία έχουν σκόπιμα θραυσθεί και τοποθετηθεί στον τάφο, γύρω πάνω ή κάτω από το νεκρό σώμα κατά τη διάρκεια της ταφής. Κι ακόμη ότι τα αγγεία έχουν χρησιμοποιηθεί για μακρύ χρονικό διάστημα στην καθημερινή ζωή και στη συνέχεια έχουν προσφέρθει στους νεκρούς πιθανών με κάποια μορφή ιεροτελεστίας. Το έθιμο εμφανίζεται στις αρχαιότερες φάσεις της περιόδου II της Χοιροκοπίας και φαίνεται ότι στη συνέχεια καθιερώνεται και συνεχίζεται στην περίοδο III. Η ερμηνεία του παραμένει σκοτεινή μιας και δεν έχουμε

αναλογίες από άλλες νεολιθικές τάφες στις γύρω περιοχές. Ίσως η υπόθεση του Δίκαιου που υποστηρίζει ότι αυτά τα καθημερινής χρήσης αγγεία φυλάχτυκαν για να προσφερθούν αργότερα αποκλειστικά σαν ταφικά κτερίσματα (με την πρώτη εμφάνιση της αγγειοπλαστικής), νο δινει μια μερική ερμηνεία του μοναδικού αυτού φαινομένου.
Ο αριθμός των εργαλείων από πυριτόλιθο ή των λίθινων όπλων (κεφαλόλεις πελέκεων κτλ.) δεν είναι πολύ μεγάλος. Τα εργαλεία από πυριτόλιθο ανήκουν στις φάσεις II και III και συνήθως προσφέρονται σε γυναικες. Αντίθετα, συναντούμε πολλά κοσμήματα (περιδέραια από δεντάλια, χάντρες από πικρόλιθο ή κορανίτη). Κι ένα αξιοπερίεργο: Οι περισσότερες οστείνες ή λίθινες βελόνες προέρχονται, αντίθετα απ' ό,τι θα

φανταζόταν κανείς, από ανδρικές τάφες (εικ. 14, 15).

Άλλα κτερίσματα που συναντούμε είναι μερικά εγχάρακτα βότσαλα, ένα σφαρικό βότσαλο, μια κωνική πέτρα¹ καθώς και ένας θηλώλις από δουλεμένη κόκκινη ώχρα.

Ένα άλλο είδος κτερίσματος που φαίνεται ότι προσφέρεται περισσότερο σε παιδιά ή βρέφη είναι τα θαλασσινά κοχύλια, που τα βρίσκουμε ή μεμονωμένα ή σε μικρούς αυρωύς. Στη Νεολιθική II τα κτερίσματα συνίστανται αποκλειστικά σε πήλινα αγγεία ή κεραμικά δότρα κατά διαφόρων τύπων, χαρακτηριστικών της περιόδου, καθώς επίσης και σε απολεπτίσματα οψιανού.

Συμπεράσματα

Από τα στοιχεία που έχουμε, προκύ-

13a. Χοιροκοπία. Ακεραμεική περίοδος, Θόλος XVII, τάφος III. Διαρκίνεται η μυλόπετρα πάνω στο νεκρό.

13b. Χοιροκοπία. Ακεραμεική περίοδος, θόλος XVII, τάφος III, λεπτομέρεια.

10. Χοιροκοτία. Ακεραμεική περίοδος, Θόλος XV (II), Τάφος XVI.

11. Χοιροκοτία. Ακεραμεική περίοδος, Θόλος XLVII, τάφος XXV.

πτει ότι στη διάρκεια των τριών χιλιετρίδων περίπου, που καλύπτει τη μελέτη αυτή, οι τάφοι δεν παρουσιάζουν σημαντικές αλλαγές καταπαραμένουν, σε γενικές γραμμές, απλοί επιμήκεις λάκκαι στα δάπεδα των σπιτιών ή έχω από αυτά αλλά πάντα μέσα στα άρια του οικισμού.

Οι νεκροί αποτίθενται στην πλειοψηφία τους στο αριστερό ή το δεξιό πλευρό με χέρια και ποδιά λυγισμένα, ακέραια και χωρίς σταθερό προσανατολισμό όσον αφορά τα αυμα και το πρόσωπο. Οι ταφές είναι ατομικές και πρωτογενείς με ελάχιστες εξαιρέσεις. Το χαρακτηριστικό τους είναι η υπαρξη μιας βαρείας πέτρας ή πολλών μικροτέρων λίθων πάνω στο κεφάλι ή το αυμα του νεκρού, πράγμα που, σε συνδυασμό και με τις δύο μοναδικές στο είδος τους περιπτώσεις των δεμένων και στρεβλωμένων σωμάτων, συνηγορεί στην άποψη ότι υπάρχει νεκροφορία. Τα κτερίσματα είναι, κατά κανόνα, λίθινα σαγγεία σπασμένα επίπτερα κατά την ταφή, λίγα λίθινα εργαλεία ή όπλα από πυριτόλιθο, μεγάλος αριθμός μεσαίων καρυκεύματα καθώς και βαλασσινά κοχύλια που προσφέρονται περισσότερο σε παιδιά και βρέφη. Από την Νεολιθική II και μετά τα κτερίσματα είναι αποκλειστικά κεραμεική και απολεπίσματα σήφισμαν.

Αν δούμε τα ταφικά έθματα των νεολιθικών κατοίκων της Κύπρου από την απόσταση των 7000 χρονών που μας χωρίζουν θα διαπιστώσουμε ότι οι νεκροί σύντροφοι αντιμετωπίζονται απλά και ότι ο θάνατος αποτελεί μια έκφανση της καθημερινής ζωής. Υπάρχει πιστή σε κάποιου ειδούς μεταθάνατια ζωή συνυφασμένη με έντονη νεκροφορία. Σ' αυτό συνηγο-

ρούν οι βαρείες πέτρες που εμποδίζουν τους νεκρούς να έγουν από τον τάφο, καθώς και τα αντικείμενα καθημερινής χρήσης που έχουν πρασφερθεί ως κτερίσματα, με άλλα λόγια έχουν «θυμασθεί», μια και η δυσκολία στην κατασκευή τους τα κάβιστα περισσότερο αναγκαῖα στους λωντανούς παρά στους νεκρούς. Οι νεολιθικοί κάτοικοι της Κύπρου πιστεύουν, όπως φαίνεται, ότι η ιδιοκτησία των κινητών πραγμάτων κάποιου απόμου δεν πάιει με τον θάνατο του και ότι με το να τα προσφέρουν ως κτερίσματα γλυτώνουν από τον κίνδυνο να έρθει να τα πάρει καθώς και από το ίδιο το μίσμα του νεκρού που απεκτείνεται στα πράγματα του.

Όσον αφορά τη συγκριτική θεώρηση των ταφικών είδημάν της νεολιθικής Κύπρου και των είδημάν της συγχρονικής Ελλάδας και της Ανατολίας, διαπιστώνουμε ότι έχουν, σε γενικές γραμμές, μια ομοιογένεια και είναι απλά, με μόνη εξαίρεση της Καταλ Ηνίκη, όπου η πολυπλοκότητα στα ταφικά έθμα αποτελεί φαινόμενο μοναδικό και δυσερμήνευτο με τα δεδομένα που έχουμε μέχρι σήμερα.

Σημειώσεις

1. Νεότερες ανασκαφές στη θέση Αγία Άννα έφεραν σε φως εργαλεία από πυριτόλιθο που χρονολογούνται πριν ακόμη και από την παλαιότερη φάση της Χοιροκοτίας. Σύμφωνα με τους ανασκαφείς η θέση αυτή είναι δυνατόν να τοπισθεί χρονολογικό γύρω στο 10.000 π.Χ.

2. Όσον αφορά τη νεκρόπολη του Σουκούιον της επαρχίας Πάφου, οι τύποι των ταφών και των ταφικών είδημάν αποτελούν κάτι το τελείως καινούριο και διάφορο από τα σύγχρονα στοιχεία που έχουμε από την

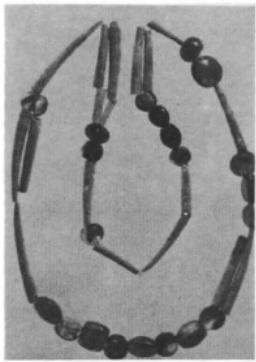
12. Χοιροκοτία. Ακεραμεική περίοδος, Θόλος V, τάφος VI.

πρώιμη Χαλκολιθική. Αν και χρονολογικά ποιητεύονται προς το τέλος της Χαλκολιθικής I πιστεύουμε ότι αποτελεί την απαρχή της Χαλκοκρατίας όσον αφορά τα ταφικά έθμα. Η επισήμανση του οικισμού στον οποίο ανήκει η νεκρόπολη, θα οδηγούσε ασφαλώς στην ακριβέστερη χρονολογική της κατάταξη:

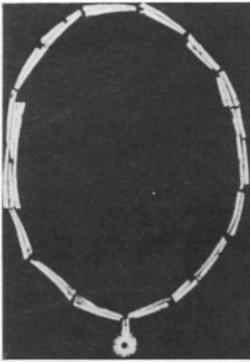
3. Ενας μόνο νεκρός σε εκτεταμένη στάθη αναφέρεται στην ακεραμεική Χοιροκοτία.

4. Χοιροκοτία, Νεολιθική II, θάλοι IA και XVII.

5. Η ταφή του τετράχρονου παιδιού στον τάφο 9 της Σωτήρας, δεν περιλαμβάνει παρά το κρανίο και μερικά δόχυτα και πιθανότατα να μην έχει σκόπιμα έτοι παρά να τάφηκε ότι είχε απομεινεί από τον οκλετό. Όσο για τις ταφές των τάφων 6.7 και 10 της Σωτήρας, δριόκονται σε διαταραγμένο διάσφορο και κατά συνέπεια δεν μπορούμε να θεωρήσουμε με δεδιαστήτη ότι

14. Περιδέραιο από δαντέλια και χάντρες από κορναλίνη. Νεολιθική II περίοδος. Χαϊροκοτία.

15. Περιδέραιο από δεντάλια και περιστό από πικρόλιθο με δεκακώνα ακτίνες. Χαϊλιθική περίοδος. Λέμπα

είναι σκόπιμα τμηματικές. Το ίδιο ισχύει και για την ταφή 12 στην Καλαβάσσο - Τένετα.

6. Στην ακέραιεκτη Χοιροκοτία υπάρχει μια τάφη για ανατολικό ή δυτικό προσαντολισμό, ενώ στη Σωτήρα η τάφη αυτή αφορά το Νότο.

7. Μια παρόμοια ασθενολιθική πέτρα έχει δρεπεί και στο Ηάσιλαρ της Ανατολίας (Νεότερη Νεολιθική).

Βιβλιογραφία

- BOEV, P. Die Rassentypen der Balkanhalbinsel und der Ostgäischen Inselwelt und deren Bedeutung für die Herkunft ihrer Bevölkerung. Sofia 1972.
BROWN, A.C., Ancient Cyprus. Oxford 1975.
CATLING, H.W., «Cyprus in the Neolithic and Chalcolithic Periods», CAH¹ 1970, vol. I, part I σελ. 539-556.
DIKAIOS, P., «Excavations in the Neolithic Settlement at Erimi», RDAC 1934, σελ. 5-7.
DIKAIOS, P., 1936. «The Excavations at Erimi 1933-35». Final Report. RDAC, 1936, σελ. 1-81.
DIKAIOS, P., Khirokitia. Final Report on the Excavation of a Neolithic Settlement in Cyprus on Behalf of the Department of Antiquities 1936-1946. London, New York, Toronto, 1953.
DIKAIOS, P., Sotira. Philadelphia, 1961.
DIKAIOS, P., The Stone Age in Cyprus. The Swedish Cyprus Expedition IV, part IA. Lund, 1962.
KARAGEORGHIS, V., «Chypre», in MARCADE, J. Archeologia Mundi. Genève, 1968.
ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΗΣ, Β., «Ο Πολιτισμός της Προϊστορικής Κύπρου». Αθήναι, 1976.
ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΗΣ, Β., Αρχαία Κύπρος, Αθήναι, 1978.

KARAGEORGHIS, V., «Chronique des Fouilles et Découvertes Archéologiques à Chypre en 1979». BCH 104, 1980, σελ. 761-803.

KARAGEORGHIS, V., 1981. Chronique des Fouilles et Découvertes Archéologiques à Chypre en 1980. BCH 105, 1981, σελ. 967-1024.

KARAGEORGHIS, V., Chronique des Fouilles et Découvertes Archéologiques à Chypre en 1981. BCH 106, 1982, σελ. 665-744.

KARAGEORGHIS, V., Chronique des Fouilles et Découvertes Archéologiques à Chypre en 1982. BCH 107, 1983, σελ. 905-953.

KARAGEORGHIS, V., Chronique des Fouilles et Découvertes Archéologiques à Chypre en 1983. BCH 108, 1984, σελ. 893-966.

KARAGEORGHIS, V., Chronique des Fouilles et Découvertes Archéologiques à Chypre en 1984. BCH 109, 1985, σελ. 897-967.

KARAGEORGHIS, V. - PELTENBURG, E.J. - SWINY, S., Cyprus B.C. 7000 years of History. London, 1979.

Le BRUN, A., 1975-77. «Cap Andreas - Kastro (Chypre). Quelques Résultats de la Campagne de 1973». Paléorient III 1975-77, σελ. 305-308.

Le BRUN, A., 1978. «Khirokitia. Rapport Préliminaire sur la Seconde Campagne de Fouilles, 1977». RDAC 1978, σελ. 1-7.
L. BRUN A. - DAUNE - LE BRUN, O., 1986. L'Extension vers l'Est de l'Occupation Préceramique de Khirokitia: la Tranche 6. RDAC, 1-11.

ΛΕΚΑΤΣΑ, Π. Η Ψυχή, Αθήναι, 1959.

MAIER, F.G. - KARAGEORGHIS, V., Paphos. History and Archaeology. Nikosia 1984.

MELLAART, J., The Neolithic of the Near East. London 1975.

ORPHANIDIS - GEORGIADIS, L., Les Pratiques Funéraires à l'Epoque Néolithique en Grèce et en Anatolie. Thèse de Doctorat (imed.), Paris 1981.

ΣΠΥΡΙΔΑΚΙΣ, Κ., «Εισαγωγή εις τον Πολιτισμόν της Αρχαίας Κύπρου. Νεολιθική (A-B) και Χαλκολιθική Περίοδοι της Νήσου». 5800. (5600) - 2500 π.Χ. Αθήναι 1971.

Burial Customs in Neolithic Cyprus

L. Orphanidi - Georgiadis

During the period of three thousand years, covered by the present article, the Neolithic tombs in Cyprus do not present radical changes and are dug, in general, either under the floors of the houses or outside them but always within the limits of the settlement.

The dead who are, in great majority, intact lay on the left or right side and with very few exceptions on the back or on the abdomen. There is no fixed orientation of the body or face. Legs and arms are contracted in various degrees of contraction. Primary, single burials are the general rule and the few exceptions concern mainly the later phases. Characteristic is the custom of placing one or more heavy stones on the head or the body regardless of the sex of the dead, which in combination with tied and distorted bodies leads to the existence of a belief in a kind of life after death interlaced with strong necrophobia. Funeral offerings are mainly stone vases intentionally broken, some silex arms and tools, jewellery and sea shells. As we advance in time, in the Neolithic II period, the offerings consist exclusively of pottery and obsidian flakes.

We notice that death in Neolithic Cyprus is a manifestation of everyday life, and is faced in a simple way. In our opinion the boulders prevent the dead from getting off their graves. On the other hand everyday objects seem to be «sacrificed» as funeral offerings, the difficulty in their manufacture making them more necessary to the living than to the dead. The Neolithic inhabitants of Cyprus believed that the mobil property of somebody belongs to him even after his death and if conceded as funeral offerings, it prevents the dead from getting back and taking it. In that way the miasma is prevented from contaminating the inhabitants of the village.

Funeral rites are homogeneous and follow the main ritual prevailing in this field in Neolithic Greece and Anatolia.